

a. De mogelijkheid

Dat iemand uit de doden opstaat is ongeloofwaardig. Dat is het niet alleen voor moderne mensen.³⁶¹ Bij gebeurtenissen gaat het echter niet om wat *kan*, maar om wat er gebeurd *is*. Dat moeten we telkens weer bedenken als het om Gods handelen aan de wereld gaat. Maar evenzeer moeten we bedenken, dat het de gang van de gewone gebeurtenissen volstrekt doorbreekt. Wat daar plaatsvond, zet ons leven op de kop. Als de opstanding van Jezus die implicatie niet heeft, geloven we er niets van. Degene voor wie de belijdenis van de opstanding een middel is om zich wat vaster te nestelen in het ordelijke kerkelijke leven, beseft niet hoe vreemd deze gebeurtenis is en beseft evenmin de aporieën van het aan de dood en de zonde onderworpen menselijke bestaan. De overwinning van de vanzelfsprekendheid daarvan is te onvolstelbaar, dan dat ik er echt raad mee weet. De viering van Pasen is dan ook vooral aanhoren en gebed. Als dát toch eens waar zou zijn!

b. De gebeurtenissen

Twee series gebeurtenissen vormen volgens het Nieuwe Testament de directe aanleiding tot het geloof in de opstanding van Jezus: een aantal mensen dat het graf leeg heeft bevonden en een aantal verschijningen van Jezus. Meestal worden de laatste als primair beschouwd en de eerste als secundaire expressievorm. Ik denk dat dat niet terecht is. De verhalen over het open graf vormen een substantieel deel van de Paasverhalen in de evangeliën. Het evangelie dat in de regel als het vroegste gedateerd wordt, Markus, heeft zelfs helemaal geen verschijningsverhalen. Daarom denk ik dat het begon met de ervaring van het lege graf.³⁶²

Het lege graf zegt op zichzelf nog niet dat Jezus is opgestaan. Grafroof of omkoping van de Romeinse soldaten door volgelingen van Jezus ligt meer voor de hand.³⁶³ Het vinden van het open graf impliceert slechts een vraag. Wat is hier aan

361. Vgl. Hand. 17:32. Ook onder de joden in de tijd van het Nieuwe Testament ontkende de godsdienstige elite die behoorde tot de partij van de Sadduceeën, de opstanding der doden (Mark. 12:18; Matt. 22:23; Luk. 20:27; Hand. 4:1v; 23:8). Het vroege christendom staat veel dichter bij de Fari-zeeën (Hand. 23:6-10; vgl. ook Joh. 3:1v; 19:39; Hand. 5:34).

362. Wie de verschijningsverhalen en meer nog het lege graf ziet als expressies van het geloof dat het met Jezus' dood niet was afgelopen, moet bedenken dat zulke materiële voorstellingen een idealistisch betoog eerder zouden storen dan ondersteunen. In de gnostiek was het bijvoorbeeld veel makkelijker voor te stellen dat Jezus geestelijk verrezen was en het lichaam in het graf had achtergelaten, dan dat Hij lichamenlijk opgestaan was. Wie zelf een geestelijk voortgaan van Jezus' leven bedoelde, zou dat zeker in de hellenistische cultuur van die tijd niet hebben verpakt in een verhaal over een leeg graf. Het verhaal is subversief tegenover de heersende cultuur van die tijd en heeft alleen betekenis voor mensen die sterk hechten aan het lichamenlijke. Maar juist die konden moeilijk een geestelijke verrijzenis bedoelen.

Zie ook Van de Beek 1991b: 259-264; Stuhlmacher 1992: 175-179.

363. Matt. 28:11-15.

GODS TRANSCENDENTIE

de hand? Slechts wie gelooft in Jezus, zet het lege graf aan het denken over het geheim van de Levende.³⁶⁴

Maar ook bij de andere evangelisten gaat het om een *leeg* graf. In het open graf vindt men niet de levende Heer. Volgens de synoptici zegt de engel het expliciet: 'Hij is hier niet.'³⁶⁵ Het graf is niet de plek waar Jezus is. Het is de plek van de dood en Hij is de Levende.³⁶⁶ Het lege graf vormt dus het *negatief* van het Paasverhaal.

Daartegenover staan de verschijningen als het *positief*. Mensen hebben Jezus werkelijk ontmoet. Dat geldt niet alleen voor zijn leerlingen, maar ook voor anderen. Allereerst is een aantal vrouwen getuige van zijn opstanding.³⁶⁷ Verder zijn er een paar volgelingen uit de wijdere kring om Hem heen.³⁶⁸ Pas op de avond van de eerste Paasdag komen zijn directe leerlingen aan de beurt,³⁶⁹ nadat eerst een afzonderlijke ontmoeting met Petrus heeft plaatsgevonden.³⁷⁰ Daar was dan ook wel reden toe na zijn verloochening: de laatsten zullen de eersten zijn. Dat geldt ook voor Thomas: Thomas had gezegd dat ze collectief met Jezus zouden sterven,³⁷¹ nog voordat Petrus zijn trouw betuigde.³⁷² Maar juist Thomas ontbrak in de gemeenschap van de verwarde leerlingen. Pas later is hij terug. Maar hij is de eerste die de belijdenis van de gemeente formuleert: 'Mijn Heer en mijn God.'³⁷³ Volgens Paulus hebben nog veel meer mensen Jezus gezien. De meesten leven nog als hij zijn brief schrijft; het kan hun zelf gevraagd worden. Tenslotte heeft hij Hem zelf ook gezien.³⁷⁴

Evenmin als de verhalen over het lege graf moet men die over de verschijningen van Jezus vergeestelijken. Het gaat om reële ontmoetingen, die het leven van mensen totaal veranderd hebben. Van een troep uiteengeslagen, angstige mensen, die vol schuldgevoelens moeten hebben gezeten, worden ze tot getuigen die niet willen wijken.³⁷⁵ Dat wil niet zeggen dat hun geloof niet aangevochten was. Mattheüs vermeldt het expliciet in zijn verschijningsverhaal in Galilea. Toen de

364. Joh. 20:8. Het geloven staat hier nog *tegenover* de Schriften kennen en dus de werkelijke betekenis doorzien. Net als in Joh. 21:7 wordt Johannes hier beschreven als degene die het meest openstaat voor de verrijzenis van Christus.

365. Mark. 16:6; Matt. 28:6; Luk. 24:6.

366. Luk. 24:5.

367. Matt. 28:9v; Joh. 20:14-18.

368. Luk. 24:13-32.

369. Luk. 24:36-49; Joh. 20:19-23.

370. Luk. 24:34; 1 Kor. 15:5.

371. Joh. 11:16.

372. Mark. 14:29-31; Matt. 26:33-35; Luk. 22:33.

373. Joh. 20:28.

374. 1 Kor. 15:6-8.

375. Vgl. Stuhlmacher 1992: 174; Sevenster 1946: 130v.

leerlingen Jezus zagen, aanbaden ze Hem. Ze bewijzen Hem net als Thomas goddelijke eer. 'Maar sommigen twijfelden.'³⁷⁶ Juist dat lijkt me zo geloofwaardig. In een ideologie kun je geen twijfelaars hebben. Maar als het gaat om getuige te zijn van wat je overkomen is en wat onvoorstelbaar is, dan kan het niet anders of de twijfel komt bij tijd en wijle boven. Dat gebeurt zelfs als de Heer er zelf bij is, en (dus) des te meer als Hij er niet is. *Die* mensen moeten alle volken gaan onderwijzen.³⁷⁷ Het is nog goed gegaan ook.

De onzekerheid over de verschijningen wordt in de hand gewerkt door de manier waarop de evangelisten daarover vertellen. Hun getuigenissen zijn niet te harmoniseren. Lukas legt het volle accent op Jeruzalem en de Olijfberg,³⁷⁸ terwijl voor Mattheüs het hoogtepunt in Galilea ligt.³⁷⁹ Johannes combineert beide, maar meldt een gebeurtenis aan de zee,³⁸⁰ en niet zoals Mattheüs op een berg. De ervaringen van de vrouwen in de vroege morgen lopen allemaal volgens een verschillend patroon. Voor een deel kan men dat toeschrijven aan bewuste theologische weergave van de evangelisten. Zo bewaakt Markus het messiasgeheim door slechts één engel te noemen (pas twee getuigen zijn betrouwbaar) en door deze bovendien alleen maar te suggereren door over een een jongetje in witte kleding te spreken.³⁸¹ Deze theologische intenties maken het nog moeilijker om te achterhalen wat er precies is gebeurd. We kunnen niet zeggen dat het de evangelisten daar niet om ging. Ze willen heel precies vermelden wat er gebeurd is. Maar ze doen dat met het oog op de betekenis: verduidelijkt gebeurtenissen waarin de boodschap verwerkt is. Uit de chaotische verslagen die ongetwijfeld in die eerste uren van Pasen opkwamen, vormen zij ieder op hun wijze een bericht over de Heer die leeft, *om mensen te onderwijzen*, zoals Hij geboden heeft.³⁸² De werkelijkheid van zijn opstanding is

376. Matt. 28:17.

377. Matt. 28:19.

378. De verschijning op de avond van Pasen lijkt in Luk. 24:36-53 zo over te lopen in de hemelvaart op de Olijfberg. Dat ook Lukas een tijd aannam tussen Pasen en Hemelvaart blijkt uit Hand. 1:3, waar juist hij de tijd van veertig dagen noemt.

379. Matt. 28:16-20.

380. De eerste versie van Joh. heeft een verhaal over Jeruzalem (Joh. 20:19-31). Het tweede slot in Joh. 21 vertelt het verhaal van de verschijning aan de zee, terwijl Matt. 28:16 over een berg in Galilea spreekt. Overigens sluiten deze verhalen elkaar allerminst uit.

381. Volgens Johannes waren er twee engelen (20:12); Mattheüs heeft één engel (28:2, 5); Lukas meldt twee volwassen mannen (*andres*), die dus samen officieel getuigen kunnen, die bovendien gekleed zijn in een stralend (*astraptousos*) kleed (24:4) en door de vrouwen als engelen worden geïnterpreteerd (24:23). Markus heeft slechts een jongetje (*neaniskon*, geen *neanias*) in een witte (*leukos*) stola (16:5). Het evangelie eindigt met te zeggen dat ze niemand iets vertelden, want ze waren bang. Er is dus een verschil met het slot van de andere drie evangeliën en met name Mattheüs. Dat komt overeen met het messiasgeheim: het mag aan niemand verteld worden (Mark. 1:44; 5:43; 7:36; 8:26; 8:30; 9:9).

382. Matt. 28:19.

GODS TRANSCENDENTIE

daarbij het onomstreden onderwerp, de details kunnen wisselen, zoals bij iedere belangrijke, onverwachte gebeurtenis die door verschillende mensen voor verschillende hoorders verhaald wordt.

c. De aard

Jezus is lichamenlijk opgestaan. Daarover laat het Nieuwe Testament ons niet in het onzekere. Hij heeft ons menszijn aangenomen en is met ons menszijn opgestaan. Met name Lukas en Johannes beschrijven zijn lichamenlijkheid heel concreet. Om volstrekt duidelijk te maken dat het geen fantasie is dat Hij is opgestaan en dat het geen spookverschijning is die ze meemaken, vraagt Jezus in de eerste ontmoeting met zijn discipelen op de avond van Pasen om eten. Hij eet een stuk vis.³⁸³ Zo concreet lijfelijk is zijn verrijzenis.

Bij de ontmoeting met Thomas nodigt Jezus Thomas uit om zijn handen in het litteken van de wond in zijn zij en zijn vingers in de tekens in zijn handen te leggen.³⁸⁴ Ook bij de beschrijving door Lukas wordt de aandacht op zijn handen gericht.³⁸⁵ Dat betekent dat Jezus is opgestaan met het lichaam waarin Hij was voor zijn dood. Hij is niet bekleed met een of ander willekeurig of wellicht zeer zorgvuldig gekozen nieuw lichaam, maar met dat lichaam waarin Hij gekruisigd werd. In de verrijzenis neemt Hij zijn aardse geschiedenis mee. Hij is opgestaan met de print van zijn ervaringen in zijn lichaam. En uit de gesprekken met zijn leerlingen na de verrijzenis blijkt dat het ook met de print van zijn ervaringen in zijn ziel is.³⁸⁶ Petrus wordt niet voor niets afzonderlijk bezocht.

Tegelijk blijkt zijn lichamenlijkheid van een andere orde dan voorheen. Telkens zijn er weer misverstanden bij zijn herkenning: Maria Magdalena,³⁸⁷ bij wie zijn beeld toch in haar ziel gegrift zat, de Emmaüsgangers,³⁸⁸ Petrus vanaf de zee.³⁸⁹ Bovendien komt Hij binnen als de deuren op slot zitten. Hij verschijnt zomaar en vertrekt even onverwacht.³⁹⁰

Paulus heeft deze spanning in 1 Korinthiërs 15 doordacht. Aan de ene kant is er geen twijfel mogelijk dat Paulus zich voorstelde dat Jezus lichamenlijk verrezen was.³⁹¹ Het hele betoog tegen de Korinthiërs over de opstanding was overbodig geweest, als Paulus een geestelijke verrijzenis bedoelde. Dat hadden de opponenten

383. Luk. 24:42.

384. Joh. 20:25-27.

385. Luk. 24:39.

386. Zie Joh. 21:15-23; Luk. 24:44.

387. Joh. 20:14v.

388. Luk. 24:16.

389. Joh. 21:7.

390. Joh. 20:19, 26. Vgl. Luk. 24:31, 36.

391. Zie hierover vooral Beker 1980: 152-170.

waarschijnlijk graag aangenomen. De eeuwige geest, die al opgestaan was of beter: die geen opstanding behoefde, zou ongetwijfeld voortleven. Het probleem zat juist in het lichaam.³⁹² Jezus werd gezien, schrijft Paulus in het begin.³⁹³ Er zijn ooggetuigen. De lichamelijke is voor hem de kern van zijn betoog. Het kan verder alleen gaan over de *aard* van de lichamelijke.³⁹⁴ Het is een lichamelijke van andere orde, die Paulus vergelijkt met de verhouding van graankorrel en nieuwe plant. Het is hetzelfde graan, maar in een andere gestalte. Hij gebruikt trouwens meer voorbeelden om aan te geven dat stoffelijkheid verschillende kwaliteiten kan hebben. Er zijn veel soorten vlees en er zijn verschillende soorten hemellichamen, met onderscheidingen op verschillend niveau. Het gaat bij de opstanding om hetzelfde lichaam in een andere kwaliteit: hemels tegenover aards, geestelijk tegenover natuurlijk. We moeten oppassen het hemelse of geestelijke lichaam te gaan opvatten als een soort lichtschijnsel. Dat zou Paulus ongetwijfeld veel te vaag hebben gevonden. Het sluit ook helemaal niet aan bij het slot van de evangeliën en de ooggetuigen die Paulus noemt. Het gaat om een materieel lichaam, dat verheerlijkt is.

Dat wil niet zeggen dat we ons de opstanding kunnen voorstellen als een scenario op de eerste Paasmorgen. De engel is niet neergekomen om de steen weg te rollen en vervolgens Jezus uit het graf te laten. Hij die de dood overwon, had geen engel nodig om een steen op te ruimen. Hij die door gesloten deuren gaat, kan ook uit een gesloten graf gaan. Jezus is opgestaan op een andere wijze dan wij uit ons bed opstaan en Jezus is uit het graf gegaan anders dan wij uit onze slaapkamer gaan. Hij is opgestaan aan gene zijde van de dood. Hij is niet teruggekomen in het gewone aardse bestaan, zoals Lazarus,³⁹⁵ de jongen uit Naïn³⁹⁶ of het dochtertje van Jairus.³⁹⁷ Hij is over de dood heen in het eeuwige leven.

De verschijning van de engel zoals Mattheüs die beschrijft,³⁹⁸ is alleen om de soldaten de stuipen op het lijf te jagen. Dat soort macht om mensen in de ban van de dood vast te houden is volkomen lachwekkend geworden. En de steen is alleen weggerold om aan ons te laten zien dat Jezus niet bij de doden is. Je moet je heil niet zoeken in de categorieën van het aan de dood vervallen leven, maar bij de levende Heer.

392. Beker 1982: 166.

393. 1 Kor. 15:5-8. *Opfiè* heeft betrekking op een zichtbare verschijning.

394. 1 Kor. 15:35-49.

395. Joh. 11:44.

396. Luk. 7:11-17.

397. Mark. 5:22-43; Matt. 9:18-26; Luk. 8:40-56.

398. Matt. 28:2.

d. De betekenis

De betekenis van de opstanding is op het eerste gezicht dat de dood niet altijd overwinnaar is. De vanzelfsprekendheid waarmee ieder aan hem onderworpen lijkt, is niet waar. Toch is dat maar een constatering van de buitenkant, die het wezen van de zaak niet raakt. Eigenlijk raakt ze de zaak helemaal niet. Want er is in de bijbel al eerder sprake van opwekking van doden, niet alleen in het Nieuwe Testament, maar ook in het Oude Testament.³⁹⁹ Henoch⁴⁰⁰ en Elia⁴⁰¹ zijn zelfs helemaal niet gestorven, maar levend opgenomen tot God. We kunnen de betekenis van de opstanding alleen begrijpen, als we erop letten dat het de opwekking van *Jezus* is.

De betekenis van de verrijzenis is complementair met de betekenis van zijn persoon en werk. We zagen dat we zijn dood kunnen interpreteren als de dood van een rechtvaardige. Zijn opwekking is daarvan een bevestiging: want de rechtvaardige zal leven door zijn trouw.⁴⁰² Zijn opwekking uit de dood is de bevestiging door God van dit leven en als Jezus voor de overtreders gebeden heeft, is het de bevestiging dat zijn dood als verzoening is aanvaard.⁴⁰³

Jezus is echter bovenal God zelf in ons midden. God nam het menselijke bestaan op zich. Met de opstanding uit de dood neemt Hij het menselijke bestaan mee uit de dood. Daar zit de diepste betekenis van Pasen. Het menselijke bestaan is aan de dood ontheven. God zelf heeft het meegenomen uit de macht van de dood. Zo is Hij de tweede Adam, die verschijnt in een hemels lichaam, omdat Hij uit de hemel was. Daartegenover hebben de dood en de hel geen verweer. En de angel is uit de dood weggenomen, omdat Hij aan de zonde gestorven is.⁴⁰⁴ Zonde gemaakt voor ons,⁴⁰⁵ heeft Hij de zonde zelf meegenomen naar het graf en is als de eeuwig

399. Zie naast de teksten over het dochttertje van Jäirus en Lazarus ook 1 Kon. 17:7-24; 2 Kon. 4:18-37; Luk. 7:11-17.

400. Gen. 5:24.

401. 2 Kon. 2:11.

402. Rom. 1:17. De tekst is een citaat uit Hab. 2:4. Meestal interpreteert men dit vers in navolging van Luther als betrekking hebbend op de rechtvaardiging door het geloof. De rechtvaardige is dan de gerechtvaardigde zondaar. De betekenis is dan een andere dan in Hab. 2, waar het gaat over de wetsgetrouwe Israëliet die gered wordt. Mede in het licht van Rom. 1:4 is het echter meer voor de hand liggend eenzelfde betekenis als in Habakuk ook in Rom. 1:17 te lezen. Dan heeft 'de rechtvaardige' betrekking op Jezus, die leeft omdat Hij trouw is geweest. Vervolgens wordt in de volgende hoofdstukken duidelijk gemaakt dat allen gezondigd hebben en dus ontrouw zijn, maar gerechtvaardigd worden door de trouw van Jezus (Rom. 3:23-26), die de tweede Adam is (Rom. 5:12-21) en in wie de gelovigen zijn ingedoopt (Rom. 6:1-14). Daarom is 'pistis' in Rom. 3:21-30 zowel de trouw van Jezus als het geloof van de gemeente. Met name in 3:22 raken beide betekenissen elkaar.

403. De Jonge 1988: 183v.

404. 1 Kor. 15: 55v.

405. 2 Kor. 5:21.

Levende verzezen om eeuwig leven te geven aan allen die met Hem zijn gestorven in de doop.⁴⁰⁶

Het maakt daarom niet uit of we zeggen dat Jezus is *opgewekt* of dat Hij is *opgestaan*.⁴⁰⁷ De Vader heeft Hem opgewekt, maar Hij verrees ook zelf door eigen kracht. We zagen dat het Zoonschap bestond in de volstreckte eenheid van de wil en het werk van de Vader en de Zoon. Dat is niet beperkt tot het aardse leven of de incarnatie. Dat betreft heel hun relatie, ook in de verrijzenis. God en Jezus zijn geen concurrenten. Daarom gaat de discussie over opwekking of opstanding voorbij aan het hart van de betekenis van Jezus. De Vader en de Zoon willen altijd hetzelfde en doen altijd hetzelfde. Want wat de Zoon doet, doet Hij uit naam van de Vader, en wat de Vader doet doet Hij door de Zoon. Als de Vader Jezus opwekt, doet Hij dat doordat Jezus opstaat. Ook in zijn dood blijft Jezus Heer over zijn leven. Niemand kan het van Hem afnemen, Hij kan het alleen zelf afleggen en Hij kan het midden in de dood ook zelf weer opnemen.⁴⁰⁸

Jezus is Heer van het leven gebleken en dus Heer over de dood. Zijn verrijzenis is niet alleen maar een statistische onderbreking van de vanzelfsprekendheid van de dood. Het betekent dat Hij, die werd gekruisigd en de schuld der wereld droeg, de sleutels van de dood en de hel heeft.⁴⁰⁹ degene die de wereld liefheeft tot de dood. Er is niet een derde instantie nodig om zijn goede daden aan ons toe te rekenen. Hijzelf gaat erover. Deze man zal de wereld oordelen, omdat God Hem uit de dood heeft opgewekt.⁴¹⁰ Pasen betekent dat het einde is aangebroken.⁴¹¹

e. De verhouding tot de hemelvaart

Jezus is opgestaan aan gene zijde van de dood. Het ligt voor de hand om de conclusie te trekken: in een bestaan bij God. Dan vallen Pasen en Hemelvaart samen. Veel onderzoekers houden het daar ook op. De voorstelling van de hemelvaart is alleen een wijze om de macht van de verzezene uit te drukken.

Daarmee wordt er echter aan voorbijgegaan dat in het Nieuwe Testament Pasen en Hemelvaart als twee afzonderlijke gebeurtenissen worden beschreven. Het meest uitvoerig doet Lukas dat. Maar ook in Johannes, bij wie Pasen, Hemelvaart en Pinksteren geconcentreerd lijken te worden op Goede Vrijdag,⁴¹² verbiedt Jezus Maria Magdalena om Hem vast te houden, omdat Hij nog niet opgevaren is. Bovendien is er onderscheid in de verschijningen zoals die beschreven zijn in de

406. Rom. 6:3v; Kol. 2:11-15.

407. Het passief kan in het Hellenistische Grieks ook mediaal gebruikt worden (Bl.-Debr.-Rehk. § 78).

408. Joh. 10:18.

409. Openb. 1:18.

410. Hand. 17:31.

411. Schweizer 1979: 55-57.

412. Zie Van de Beek 1997a.